

9. Sologubov V. N. Razvitie parovozostroeniya v SSSR / Ocherki razvitiya zheleznodorozhnoj nauki. (Sbornik statej). – M., 1956. – 103 s.
10. Tkachenko F. D. Sovetskie avtotoroza. – M., 1956. – 209 s.
11. Shishkin K. A. SSSR – rodina teplovoza. – M., 1956. – 132 s.
12. Zheleznodorozhnoe delo. – 1916. – №475. – S.17–19.
13. G. D. Dubelir – vydajushhijja teoretik i praktik sovetskogo dorozhnogo stroitel'stva (1874–1942). – M., 1949. – 149 s.
14. Sozdatel' novoj tehniki v Ukrainskoj SSR. – K., 1991. – 129 s.
15. Promyshlennost' i trgovlja. – 1915. – №6. – S.297–309.
16. Vitte S. Ju. / Jenciklopedicheskij slovar'. – SPb., 1892. – T.6. – 579 s.
17. Promyshlennost' i trgovlja. – 1910. – №8. – S.514–521.
18. Inzhener. – 1884. – №1. – S.1–4.
19. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny. – F.442. – Op.1. – Spr.536.
20. Inzhener. – 1882. – №1. – S.1–6.
21. Sologubov V. N. Vydajushhijja russkij inzhener A. P. Borodin // Zheleznodorozhnyj transport. – 1950. – №1. – S.77–78.
22. Inzhener. – 1887. – №8. – S.343.
23. Inzhener. – 1886. – №2. – S.81.
24. Inzhener. – 1886. – №5. – S.171.
25. Zenzinov N. A. Vydajushhijja inzhenery i uchenye zheleznodorozhnogo transporta. – M., 1978. – 110 s.
26. Babichkov A. M. Otechestvennaja nauka o tjage poezdov / Ocherki razvitiya zheleznodorozhnoj nauki i tehniki (Sbornik statej). – M., 1956. – S.144–154.
27. Inzhener. – 1886. – №7–8. – S.303, 377–389.
28. Zheleznodorozhnoe delo. – 1916. – №475. – S.17–19.

Bohatchuk S. S., candidate of historical sciences, the senior lecturer of Faculty of and philosophy of the Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine, Vinnytsia), svetabogatchuk@ukr.net

The development of technical thought in Ukrainian railway industry – in the late nineteenth early twentieth century

According to the scientific and archival sources, statistical analysis of the formation of technical ideas railway sector in the Ukrainian lands in the Russian Empire in the late nineteenth century – Early twentieth century:

The present study examined the development of technical views and developments on the Ukrainian railways in the late nineteenth st. – early twentieth centuries. When European countries have formed the rail network.

Based on research, analysis, archival sources, statistical research indicates that the rapid development of the railway network is not possible without appropriate support.

The purpose of this article is to study the formation process of scientific and technical opinions in the railway sector in Ukraine in late XIX – early XX century.

Keywords: railway, railway equipment, locomotives.

* * *

УДК 321.02(477)

Bryła M.,

doktorant, Instytutu Historii Uniwersytet Rzeszowski (Polska, Rzeszów), ivanna.luch@gmail.com

PRAKTYKI RELIGIJNE W ŚRODOWISKU OSADZONYCH ORAZ OSÓB ZWIĄZANYCH Z WIEZIENICTWEM W II RZECZYPOSPOLITEJ W ASPEKTCIE HISTORYCZNYM

Autor w artykule przedstawia problemy duszpasterstwa osób skazanych oraz związanych z więziennictwem II Rzeczypospolitej. Duchowni w II RP mieli obowiązek odwiedzania więźniów w celach, odbywania z nimi pogadań oraz nauczania religii w szkołach. Prawo do swobodnego wykonywania praktyk religijnych mieli także więźniowie innych wyznań. Te same zasady działalności religijnej zostały utrzymane w rozporządzeniu prezydenta RP z 1928 r., regulaminie z 1931 r. i ustawie z 1939 r. Przykładowo w aktach więzienia w Sandomierzu zachowały się nieliczne dokumenty świadczące o poszanowaniu dla innych wyznań i zezwoleniu na praktyki religijne. Każdy więzień miał prawo nie tylko do odbywania praktyk religijnych, ale także do bezpośrednich kontaktów z duchownymi swego wyznania. Przedstawiono dekret w sprawie przepisów więziennych, który stanowił: «Żadnemu więźniowi nie wolno odmówić czerpania nauk moralnych i pociechy religijnej. W zakładach dla nieletnich więźniów, wszyscy bez wyjątku nieletni otrzymują naukę religii». Oprócz religii w okresie II Rzeczypospolitej filozofia penitencjarna kładła nacisk także na wychowanie fizyczne więźniów zarówno w zakładach karnych gdzie odbywali karę mężczyźni jak i kobiety. W artykule podano informację, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce także dostrzeżono pozytywny wpływ sportu na młodzież i świadomie zaczęto go używać jako środka resocjalizującego.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo, praktyki religijne, skazani, kapelani, posługi, dekret, II Rzeczypospolita.

(стаття друкується мовою оригіналу)

W okresie II Rzeczypospolitej Kościół Katolicki cieszył się znaczącą dominacją. Państwo sprawowało nadzór nad organizacjami religijnymi i dopuszczało wiele elementów religijnych w życiu publicznym. Wpływało to niewątpliwie na odbywanie kary w więzieniach przez skazanych i posługę duszpasterską. Niewątpliwie państwo przywiązywało dużą wagę na obecność religii w więzieniach. Dekret w sprawie przepisów więziennych stanowił: «Żadnemu więźniowi nie wolno odmówić czerpania nauk moralnych i pociechy religijnej. W zakładach dla nieletnich więźniów, wszyscy bez wyjątku nieletni otrzymują naukę religii» [1]. Dalsze rozporządzenie więziennictwa mówi w sposób następujący: «Więźniom należy umożliwić czerpanie pociechy religijnej».

W duszpasterstwie więziennym ważnym elementem ma status kapelana więziennego. W okresie II Rzeczypospolitej obowiązki kapelana określone były przez prawo:

- odprawianie nabożeństw w niedziele, święta uroczyste danego wyznania i w święta narodowe;
- odwiedzanie więźniów w ich celach, w celu niesienia im pomocy i pociechy religijnej;
- regularne odbywanie z więźniami pogadań religijnych;
- wykładanie nauki religii w szkole;
- sprawowanie w ogóle wszelkich praktyk religijnych według zasad danej religii [2, s. 66].

Oprócz tego przepisy nakładały na kapelana szereg innych obowiązków które często wykraczały poza wachlarz czynności liturgicznych oraz duszpasterskich. Kapelan uczestniczył w szkolnych komisjach egzaminacyjnych, oraz w pracach komitetu więziennego. Kapelan mógł się kontaktować z więźniami w każdej chwili, swobodnie poruszać się po więzieniu, zaś jego wnioski były później uwzględniane przez administrację więzienia. Przez osadzonych był postrzegany i identyfikowany jako członek administracji więziennej. Jego praca wynikała z treści umowy zawartej z administracją więzienną zakładu karnego. W okresie II Rzeczypospolitej filozofia penitencjarna kładła nacisk na wychowanie moralne i religijne. W takim systemie wychowania upatrywano możliwość przemiany duchowej osadzonego. Najlepiej dał temu wyraz regulamin więzienny który określając środki wychowawcze poprawcze opiekę duchową umieszczał przed pracą, przed zajęciami kulturalno oświatowymi i wychowaniem fizycznym. Ta filozofia penitencjarna wpłynęła na powstanie bardzo szerokiego zakresu uprawnień religijnych. Więzień bez żadnego zezwolenia mógł uczestniczyć w nabożeństwach, mógł posiadać w celi dewocjonalia, wydawnictwa religijne. W nabożeństwach mogli uczestniczyć nawet ci więźniowie którzy byli skazani na izolację. Więzień miał prawo przyjmować duchownego swego wyznania w celi mieszkalnej, natomiast z duchownym innego wyznania mógł się kontaktować tylko za zezwoleniem administracji więzienia. Przykładowo jeżeli w więzieniu przebywało około stu wyznawców jednej religii mieli oni prawo do opieki religijnej własnego wyznania. W przypadku jeżeli nie było takiej liczby wiernych czynności religijne ich wyznania mogły być sprawowane okazjonalnie na ich życzenie. Upatrywanie w religii środka wychowawczego doprowadziło do wprowadzenia w porządku wewnętrznym więzień pewnych stałych elementów religijnych. Wprowadzono też z tego tytułu obowiązkowo modlitwy

rano i wieczorem zgodnie z własnym wyznaniem. Podczas odbywania kary pozbawienia wolności zachowanie więźnia było oceniane także w odniesieniu do jego życia religijnego w zakładzie. Więźniowie wyznania mojżeszowego mieli prawo otrzymywać potrawy rytualne, o ile to było konieczne dla uszanowania dnia świątecznego. Bardzo ważnym czynnikiem wychowawczym był kościół. Dekret w sprawie tymczasowych przepisów więziennych z 1919 r. dawał wszystkim więźniom prawo do praktyk religijnych, a nieletnim zapewniał naukę religii w zakresie, jaki obowiązywał w szkołach ludowych. Szczegółowe unormowanie odbywania praktyk religijnych i działalności kleru w więzieniach zawierało Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 kwietnia 1926 r. o zaspokajaniu potrzeb religijnych więźniów. Każdemu więźniowi dawało ono prawo nie tylko do odbywania praktyk religijnych, ale także do bezpośrednich kontaktów z duchownymi swego wyznania. W każdym zakładzie, w którym było osadzonych przynajmniej 100 więźniów jednego wyznania chrześcijańskiego, powinien być być stały duchowny upoważniony przez Ministerstwo Sprawiedliwości i regularnie odprawiać nabożeństwa. Przewidziano również możliwość odprawiania innych praktyk jak: rekolekcje, spowiedź i śluby. Duchowni mieli również obowiązek odwiedzania więźniów w celach, odbywania z nimi pogadanek oraz nauczania religii w szkołach. Prawo do swobodnego wykonywania praktyk religijnych mieli także więźniowie innych wyznań. Te same zasady działalności religijnej zostały utrzymane w rozporządzeniu prezydenta RP z 1928 r., regulaminie z 1931 r. i ustawie z 1939 r. [3, s. 7]. Przykładowo w aktach więzienia w Sandomierzu zachowały się nieliczne dokumenty świadczące o poszanowaniu dla innych wyznań i zezwoleniu na praktyki religijne. W piśmie Ministerstwa Sprawiedliwości z 9 kwietnia 1924 r. między innymi do naczelników więzień w okręgach sądów apelacyjnych w Warszawie, Lublinie i Wilnie było napisane, iż w dniach: 18–26 kwietnia bieżącego roku przypada święto żydowskie pesach. Prawdopodobnie w te dni miejscowy rabin zechce odprawić nabożeństwo dla więźniów wyznania mojżeszowego, a gmina starozakonnych lub krewni więźniów dostarczyć im stawy rytualnej. Wobec powyższego Ministerstwo Sprawiedliwości prosiło o wydanie stosownych zarządzeń umożliwiających więźniom żydom odprawienie nabożeństw w te święta. O ile pozwalają na to lokalne warunki, należy na ten cel wyznaczyć specjalną celę, o ile więzienie nie posiada bożnicy Pismo podobnej treści zostało wystosowane w dniu 23.09.1924 r. Ministerstwo Sprawiedliwości informowało o tym, że 29 i 30 września i 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 października przypadają święta żydowskie (Nowy Rok, Dzień Odpustu, Kuczki lub Święta Szalasów). W związku z tym minister prosił o umożliwienie odprawienia nabożeństw i spożycie stawy rytualnej [4, s. 165]. Do poważnych zmian sposobów wykonywania kary pozbawienia wolności w państwach europejskich przyczyniła się Wiosna Ludów. Podobnie jak pruska, austriacka ustawa uległa dalszym zmianom. Te akty prawne i ich późniejsze nowelizacje wpłynęły na znaczne złagodzenie sposobów wykonywania kary. Zniesiono kary o dużej dolegliwości fizycznej i hańbiące [5, s. 9]. Powstały trzy zasadnicze typy więzień: zakłady karne podległe prokuratorom przy sądach apelacyjnych, więzienia przy sądach okręgowych i areszty przy sądach

powiatowych podległe kierownikom tych sądów. W początkowym okresie odbywania kary ustawa dopuszczała stosowanie systemu celowego, a pod koniec zastępowano go systemem wspólności. Największym ich mankamentem była jednak mechaniczna klasyfikacja więźniów, znacznie gorzej wyglądały więzienia sądowe. Stosowano w nich klasyfikację osadzonych, ale duże przeludnienie uniemożliwiło pełne jej zastosowanie. Mimo formalnego zniesienia kar chłosty i zakuwania więźniów w kajdany, w niektórych zakładach karnych zdarzały się przypadki ich stosowania. Surowość wykonywania kary była w dużym stopniu następstwem powierzenia kierowniczych stanowisk byłym wojskowym i to niższych stopni, którzy uznawali tylko dyscyplinę i przemoc. Najgorzej prezentowały się areszty sądowe przeznaczone do wykonywania krótkoterminowych kar za drobne przestępstwa wszystkie bowiem były zaniedbane, nie stosowano w nich żadnej klasyfikacji. Nietletnich osadzano razem z dorosłymi, więźniów karnych ze śledczymi [6, s. 74].

Od 1866 roku istniało w Galicji towarzystwo opiekujące się więźniami, lecz szerszej działalności nie rozwinęło. Nieco większe rozmiary przyjęła działalność utworzona we Lwowie w 1881 roku Galicyjskie Stowarzyszenie Opieki nad Uwalnianymi Więźniami [7, s. 225]. Wszyscy trzej zaborcy na początku XX wieku mieli na ziemiach polskich więziennictwo przestarzałe pod względem sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności, oparte na odwecie i odstraszeniu. Regulaminy te nie zawierały nagród, tylko zaś kary. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę duchowni mogli swobodnie sprawować opiekę nad więźniami, korzystając z licznych kaplic, czy nawet więziennych kościołów. Posługę duszpasterską gwarantowały odpowiednie przepisy [8, s. 34]. Przykładowo dla 40 skazanych Żydów odbywających karę w areszcie polowym w Kielcach zgodzono się w czerwcu 1916 r. na uwzględnienie diety wg zasad religii żydowskiej oraz okresowe posługi religijne przez delegowanego z gminy żydowskiej rabina. W lubelskim areszcie odprawiano nabożeństwa w zabytkowej kaplicy zamkowej, w której były zamontowane organy oraz grał zespół muzyczny stworzony ze skazanych, prowadzony pod patronatem znacznych obywateli Lublina którym wydano specjalne przepustki na wejście do obiektów więzienia. Polska administracja przejmowała obiekty więzienne w różnych okresach w zależności od sytuacji politycznej w poszczególnych rejonach ziem polskich. Proces ten najwcześniej rozpoczął się w Krakowie i objął cały ten rejon 2 listopada 1918 roku. Na terenie całego kraju zakończył się wraz z ostatecznym ukształtowaniem się granic państwa [9, s. 5]. Bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości organizacja więziennictwa na terenie Galicji opierała się na przepisach austriackich i związana była z wymiarem sprawiedliwości. Więzienia były zorganizowane przy sądach okręgowych, dawniej obwodowych i krajowych oraz przy sądach powiatowych. Posiadały wspólną z nimi administrację, a zarządcy więzień podlegali wprost prezesowi sądów. Przełożonymi więzień przy sądach powiatowych byli kierownicy sądów. W 1919 roku w byłym zaborze austriackim znajdowały się cztery zakłady karne, osiemnaście więzień przy sądach powiatowych. Przed władzami więziennymi stanęły trzy podstawowe problemy:

– zapewnić więzieniom możliwość funkcjonowania, a osadzonym podstawowe warunki bytowe;

– уjednocić organizację więziennictwa na terenie całego kraju;

– zmienić sposób wykonywania kary pozbawienia wolności z represyjnego na resocjalizacyjny [10, s. 202].

Przez cały okres międzywojenny władzą więzienną była komórka organizacyjna Ministerstwa Sprawiedliwości. Do 1921 roku funkcję tę pełniła Sekcja Więziennictwa, a potem Departament Więzienny przemianowany na Departament Karny. Podlegały mu więzienia i areszty sądowe oraz zakłady poprawcze i wychowawcze na terenie całego kraju. Praktycznie od samego początku więziennictwo polskie funkcjonowało w oparciu o akty prawne rangi ustawowej. Już 8 lutego 1919 roku Naczelnik Państwa wydał dekret w sprawie tymczasowych przepisów więziennych. Regulował on sposób wykonywania kary pozbawienia wolności, lecz nie wprowadzał istotnych zmian do przestarzałych systemów penitencjarnych odziedziczonych po zaborach. W 1924 roku opracowano projekt ustawy więziennej, jednak nie wszedł on pod obrady sejmu, gdyż w 1925 roku odbył się Międzynarodowy Kongres Penitencjarny w Londynie. Po powrocie z niego polskiej delegacji, kierownictwo Departamentu Karnego uznało ten projekt za przestarzały i postanowiło go wycofać. Pod wpływem uchwał Kongresu Londyńskiego opracowano następny akt prawny, który wydano 7 marca 1928 roku w formie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie organizacji więziennictwa [11, s. 15]. Według wspomnianego rozporządzenia więzienia przeznaczone były do wykonywania kar pozbawienia wolności orzeczonych przez powszechne sądy karne oraz do pomieszczenia osób aresztowanych lub otrzymanych pod zarzutem popełnienia przestępstw. Węzienia w poszczególnych dzielnicach początkowo miały różną organizację i podlegały różnym instytucjom. Zakłady karne podlegały prokuratorom apelacyjnym, a więzienia przy sądach okręgowych podlegały prezesom tych sądów, którzy też byli ich naczelnikami, natomiast areszty przy sądach powiatowych podlegały prezesom sądów powiatowych. Organizację więzień ujednociono w 1928 roku w oparciu o rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie organizacji więziennictwa. Podzielono je na samodzielne jednostki, które z kolei podzielono na trzy klasy ze względu na pojemność oraz przy sądach grodzkich [12, s. 72].

Rozporządzenie z 1928 roku określiło również uprawnienia prokuratora okręgowego w zakresie nadzoru penitencjarnego który obejmował całokształt życia więziennego. Do jego kompetencji należało czuwanie nad: legalnością więzienia, segregacją więźniów, prawidłowym, celowym i humanitarnym obchodzeniem się z nimi, prawo czuwania nad opieką duchową, pracą kulturalno – oświatową, nauczaniem, systemem sanitarnym więzień, higieną więźniów, prawidłowym stosowaniem systemu progresywnego, zatrudnieniem więźniów. Prokurator okręgowy uczestniczył również w komitetach więziennych jako przewodniczący, przeprowadzał dochodzenia w sprawach nadużyć w więzieniu, przewodniczył komisjom egzaminacyjnym dla niższych funkcjonariuszy więziennictwa, czuwał nad wykształceniem, uzbrojeniem i umundurowaniem funkcjonariuszy.

Ważne funkcje wychowawcze w II Rzeczypospolitej spełniał Kościół Katolicki. Każdy więzień miał prawo nie tylko do praktyk religijnych, ale też do bezpośredniego kontaktu z duchownym swego wyznania. Wszystkie

więzienia posiadały kaplice, a większe kościoły względnie cerkwie, bóżnice lub inne domy modlitwy. Zatrudniano kapelanów etatowych, kontraktowych, nawet dochodzących czy dojeżdżających, tych ostatnich w zasadzie wyznań nie katolickich. Ze względu na małą liczbę wyznawców kapelan, pastor często opiekował się kilkoma więzieniami. Łącznie było ich 142. Duchowni księża, biskupi, nie tylko odprowadzali nabożeństwa ale także sprawowali sakramenty św., nauczali religii odwiedzali także więźniów w celach. Więźniowie na ogół uczestniczyli w nabożeństwach, większość z nich uczęszczała na te spotkania zaś opuszczenie celi mieszkalnej traktowali jako urozmaicenie monotonnego życia więziennego [13, s. 159]. Dnia 25 czerwca 1931 roku w drodze rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości został wydany pierwszy polski regulamin więzienny, który ujednociał sposób wykonywania kary pozbawienia wolności na terenie całego kraju. Regulamin ustalił organizację wewnętrzną więzień, określał wewnętrzną strukturę organizacyjną, podział czynności, zasady organizacyjne życia więziennego. Zgodnie z nimi więzienia dzieliły się na cztery działy: administracyjny, wychowawczy, gospodarczy, pracy [14, s. 58].

Kierownikami działów byli pomocnicy naczelnika. Regulamin wprowadzał do więzień działalność wychowawczą i system progresywny. Uwzględniał indywidualizację kar przy jej orzekaniu, tym samym umożliwiał zastosowanie indywidualizacji w trakcie jej wykonania. W więzieniach klasy I i II mogły być tworzone komitety więzienne z udziałem przedstawicieli społecznych w celu sprawowania wraz z władzami więziennymi opieki moralnej nad więźniami. Instytucja ta powstała w związku z jedną z podstawowych funkcji więziennictwa polegającej na przygotowaniu więźniów do normalnego życia po odbyciu kary. Zadania te były realizowane przez władze więzienne poprzez zapewnienie więźniom opieki religijnej, działalność kulturalno oświatową, prowadzenie szkół więziennych oraz przysposobienie ich do podjęcia pracy na wolności. W więzieniach musiała panować cisza, nie można było śpiewać, krzyżeć, głośno rozmawiać. Zabronione było w dzień leżenie w łóżku, wygląkanie przez okno, zmiana wyposażenia cel. Zabroniono wymiany rzeczy między celami, handlu wymiennego, podawania do innych cel gazet, książek, żywności. Więźniowie mogli posiadać: obrazki o treści religijnej, książki i podręczniki dostarczone z biblioteki więziennej [15, s. 68]. W więzieniu na św. Krzyżu odbywali karę wyłącznie więźniowie kryminalni, nie zmienia to faktu, że w warsztatach gdzie byli zatrudnieni sami ozdobili rzeźbami swoją zakładową kaplicę [16, s. 119]. W więzieniu w Kielcach po roku 1923 dobrze zorganizowano opiekę duchową. Do więźniów katolików co niedziela przychodził ksiądz, więźniów Żydów odwiedzał rabin Abell Rapaport. Dla skazanych prawomocnymi wyrokami organizowano zarówno święta katolickie, jak i żydowskie. Działalność oświatowa wspomagana była przez Patronat do którego należała znaczna część personelu. We wszystkich więzieniach trzy cztery etaty przeznaczono dla pracowników kontraktowych: księdza, lekarza, nauczyciela, niekiedy aptekarza lub felczera. Księża przebywali na etatach, zaś duchowni innych wyznań swe posługi odprowadzali społecznie. Wszystkie więzienia miały kaplice, w których w każdą niedzielę i święta, tym święta państwowe odprowadzano msze św., modły dla prawosławnych oraz Żydów odbywały się

na terenie w odpowiednio przygotowanych świetlicach [17, s. 39].

W więzieniach w województwie kieleckim w poszczególnych jednostkach zaczęto organizować chóry, było do nich znacznie więcej chętnych niż zakładano. Prowadzili je najczęściej w ramach pracy społecznej, bądź nauczyciele, bądź kapelani. Chóry uświetniały uroczystości państwowe, śpiewały podczas mszy. Istniały one w więzieniach: świętokrzyskim, kieleckim, częstochowskim, radomskim, będzińskim. Nauczyciele i kapelani organizowali również przedstawienia teatralne oraz akademie rocznicowe głównie w dniu 11 listopada. W niektórych więzieniach jak częstochowskim czy sandomierskim prowadzono również tzw: zajęcia pozalekcyjne i prelekcje [18, s. 223]. W więzieniu w Sieradzu po 1921 r. mocno podkreślany był akcent religijny. Z okazji świąt Bożego Narodzenia, Wielkanocy lub świąt państwowych wszyscy funkcjonariusze byli zobowiązani przybyć do zakładu na uroczystości organizowane z tej okazji, np.: uroczyste łamanie się opłatkiem, święcenie pokarmów wielkanocnych. Udział w tych uroczystościach brali, obok funkcjonariuszy, więźniowie oraz przedstawiciele społeczeństwa i władz Sieradza. Kaplica więzienna. Schodzą się przedstawiciele duchowieństwa, sądownictwa, administracji, społeczeństwa i zasiadają w prezbiterium, aby wspólnie ze skazańcami przebywać kilka chwil, aby litość nieść i współczucie tym samotnikom, okazać przebaczenie winy tym, co się korzą w tej cichej świątyni, jasno płoną ołtarze, mieni się pięknie choinka przyciąga oczy tradycyjna szopka. Padają od ołtarza słowa kaznodziei: słowa pocieszenia, umocnienia i wiary na lepszą przyszłość. Rozrzewnienie to potęguje się i chwyta wszystkich za serce, kiedy Naczelnik więzienia bierze małą dziecinę przebywającą z matką w kryminale – na ręce i obnosi ją wśród zgromadzonych w kaplicy więźniów, łamiąc się z nimi opłatkiem [19, s. 7]. W przypadku uroczystości z okazji świąt państwowych wszyscy funkcjonariusze uczestniczyli w akademii na terenie więzienia. Po jej zakończeniu, w galowym umundurowaniu, kolumną w szyku zwartym i na komendę wojskową udawali się przez całe miasto do Kolegiaty sieradzkiej gdzie uczestniczyli w oficjalnych uroczystościach organizowanych przez władze Sieradza. Udział w tych uroczystościach załogi sieradzkiego więzienia jako funkcjonariuszy państwowych był obowiązkowy [20, s. 48]. Zmiany w ustroju więziennictwa wprowadziła ustawa z 26 lipca 1939 roku. Weszła w życie z dniem 2 sierpnia 1939 roku. W praktyce nie zdążyła odegrać swej roli z powodu wojny i okupacji. Naczelnie kierownictwo i nadzór nad więźniami znalazł się w rękach Ministra Sprawiedliwości, lecz nadzór bezpośredni wykonywał Główny Inspektor Straży Więziennej i delegowani przez niego inspektorzy więzienni. Bezpośrednie kierownictwo nadal sprawowali naczelnicy więzień i aresztów. Wprowadzone nowości dotyczyły jednak struktury więzień, które zostały podzielone na areszty śledcze i karne oraz więzienia karne zwykłe i specjalne, do których zaliczano przede wszystkim: więzienia obserwacyjne – rozdzielnice, dla słabych fizycznie, izolacyjne dla recydywistów i przestępców zawodowych, kolonie rolnicze skazanych pracujących przedtem w rolnictwie, zakłady rzemieślnicze dla skazanych ze środowisk miejskich i robotniczych, dla niepełnosprawnych oraz ruchome ośrodki pracy dla więźniów pracujących.

Ustawa zapowiadała wydanie nowego regulaminu dla więzień i aresztów, czemu przeszkodził wybuch wojny [21, s. 58].

Oprócz religii w okresie II Rzeczypospolitej filozofia penitencjarna kładła nacisk także na wychowanie fizyczne więźniów zarówno w zakładach karych gdzie odbywali karę mężczyźni jak i kobiety. W Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego także dostrzeżono pozytywny wpływ sportu na młodzież i świadomie zaczęto go używać jako środka resocjalizującego. Znany działacz sportowy Adam Obrubański w 1925 r. pisał że sport wyrabia rycerskość, odwagę, karność i ducha koleżeńskości. Ten sam działacz stwierdził, że przeprowadzone badania w USA potwierdziły, że przyrost boisk w miastach idzie w parze ze zmniejszeniem się liczby małoletnich przestępców. Kilka lat później podobne słowa wypowiedziała Wanda Prażmowska, która stwierdziła, że istnieje ścisły związek między liczbą szajek a brakiem boisk dla młodzieży w danej dzielnicy miasta. Takie przesłanki oraz myślenie sprawiło że w 1928 r. zaczęto wprowadzać do zakładów karych oraz poprawczaków czy ośrodków szkolno wychowawczych wychowanie fizyczne [22, s. 41]. Przysłużyła się temu nowa ustawa więzienna z 7 marca 1928 r. jednolicząca zasady prowadzenia pracy wychowawczej w zakładach penitencjarnych RP. W więzieniach pojawiły się pierwsze sekcje sportowe. W tym samym roku zajęcia odbywały się już w więzieniu Mokotowskim w zakładzie poprawczym w Głazie koło Kalisza, w warszawskim więzieniu dla nieletnich przy ulicy Długiej 52, oraz w więzieniach w Drohobyczu i Białymstoku. W grudniu 1928 r. «Przeгляд Sportowy donosi»: W więzieniu mokotowskim zostanie ukończona w najbliższych dniach sala gimnastyczna dla więźniów. Ministerstwo sprawiedliwości postanowiło wprowadzić gimnastykę we wszystkich więzieniach i w tym celu zostaną urządzone odpowiednie sale w poszczególnych więzieniach [23, s. 45]. Rok później w wewnętrznym rozkazie służby więziennej znalazł miejsce nowy rozkład dnia dla nieletnich przestępców. Zalecało się organizowanie gimnastyki dwukrotnie każdego dnia, rano i wieczorem. Przewidziano także prowadzenie gier zespołowych i zawodów. Zbawczy wpływ na kultury fizycznej zaobserwował także jeden z nestorów polskiej myśli penitencjarnej Zygmunt Bugajski który w 1929 r. napisał: wskazane zasady wychowania fizycznego dają zdumiewające rezultaty. Zdolności umysłowe rozwijają się wybitnie, więźniowie z łatwością rozwiązują zadania, które przedtem stanowiły dla nich trudności nie do pokonania. Razem z fizycznym rozwojem następuje pobudzenie duchowe. Tępy, bezmyślny, ponury, zwierzęcy wygląd więźniów stopniowo zanika, a wyraz nadziei na twarzy najlepiej odzwierciedla zaszłe w umyśle zmiany. Administracja przy ul Długiej w Warszawie w czerwcu 1930 r. zorganizowała zawody dla 14 skazanych odsiadujących tam wyroki. Bieg na dystansie 550 metrów udał się znakomicie. Mianowicie odniesiono dwa sukcesy. Pierwszy sportowy ponieważ wszyscy ukończyli bieg, drugi wychowawczy bo wszyscy więźniowie biegacze wrócili do zakładu. Tam gdzie nie było sal gimnastycznych, zalecano ćwiczenia na świeżym powietrzu lub korytarzach. W więzieniu w Piotrkowie Trybunalskim grano w siatkówkę na spacerniaku. W zakładzie wychowawczo poprawczym w okolicach Przemysła w 1935 r. do zajęć gimnastycznych wykorzystywano szeroki korytarz a latem

grano na przyległych do zakładu łąkach. Wychowankowie zdobywali liczne nagrody oraz odznaczenia sportowe w konkursach zewnętrznych. Mimo trudnych warunków lokalowych wychowanie fizyczne popularne było także w więzieniu w Grudziądzu. Wielkie znaczenie w tym zakładzie miała gimnastyka która odbywała się codziennie rano. Ćwiczenia nie są przymusowe jednak więźniowie z zapalem oddają się sportowi o czym świadczyć może wielka grupa zgłaszających się skazanych. Jednak w 1930 r. na świecie rozpoczął się kilkuletni kryzys. Państwo polskie zaczęło rozpaczliwie szukać oszczędności, a na takich programach jak resocjalizacja przez sport oszczędzała się najłatwiej. Dzisiaj trudno jest ocenić ten eksperymentalny program resocjalizacyjny gdyż trwał zbyt krótko, jednak nie możemy zapomnieć, że wychowanie fizyczne i ruch jest niezbędny człowiekowi do normalnego funkcjonowania. Warto zauważyć, że w tamtych czasach bogatsze kraje takiego programu nie wprowadziły. Takie humanitarne potraktowanie ludzi mających problemy z prawem było ewenementem w czasach gdy nieuchronnie zbliżało się piekło obozów koncentracyjnych, jakie przyniosła II wojna światowa.

Akty prawne

1. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., Warszawa 2008, S.19–24.
2. Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z Więźniami z dnia 31 lipca 1957 r., Genewa 1955, S.2–22.
3. Europejskie Reguły Więzienne z dnia 14 lutego 1973 r. (Rezolucja (73) 5), w: Przegląd Więziennictwa Polskiego nr 72–73, Warszawa 2011, S.33–397.
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483), Warszawa 2015, Art. 53.
5. Ustawa z dnia 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. Nr 29, poz. 155), Warszawa 2012, S.34.
6. Kodeks karny wykonawczy – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 r. Nr 90, poz. 557), Warszawa 2015, Art. 106, § 1, § 2.
7. Ustawa o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010 r. (Dz.U. 2010 Nr poz. 523), Warszawa 2014, S.1–114.
8. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2003 r. w sprawie szczegółowego zakresu i trybu uczestniczenia podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem (Dz.U. 03.211.2051 z dnia 12 grudnia 2003 r.), Warszawa 2003, Dz. U. Poz. 2051.
9. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno – porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. 2003.152.1493 z dnia 29 sierpnia 2003 r., Warszawa 2003, Dz. U. 10341 Poz. 1493).
10. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno – porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U. 2003.152.1494 z dnia 29 sierpnia 2003 r.), Warszawa 2003, Dz. U. Nr 90, Poz. 557.
11. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z usług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. 03.159.1546 z dnia 12 września 2003 r.), Warszawa 2003, Nr 159, 10947, Poz. 1545–1546.

Bibliografia

1. Dekret Naczelnika Państwa z 08.02.1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych, Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919 nr 15 poz. 202.
2. Pawlak K., (1999) Organizacja polskiego więziennictwa, w: Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988, Warszawa 1999, S.66.
3. Pawlak K., (1995) Więziennictwo w Polsce w latach 1918–1939, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, Kalisz 1995, S.7.
4. Woźniak J., (2002) Duszpasterstwo więzienne III Rzeczypospolitej, Warszawa 2002, S.165.

5. Polanowska Libner A., (1997) A jak tutaj była wojna, Kielce 1997, S.9.
6. Pawlak K., (1997) Za kratami więzień i drutami obozów, Kalisz 1997, S.74.
7. Maleszyk R., (2012) Więzienia wojskowe i areszty polowe na terenie okupacji austriackiej w latach 1914–1918, w: Przegląd Więziennictwa Polskiego, Warszawa 2012, S.225.
8. Urbański K., (1997) System penitencyjny II Rzeczypospolitej a więźniowie polityczni, Kielce 1997, S.34.
9. Tygodnik Informacyjno Społeczny (1931) Ziemia Sieradzka Nr 2–3, 18 stycznia 1931, S.5.
10. Dekret Naczelnika Państwa z 08.02.1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych, Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919 nr 15 poz. 202.
11. Polanowska Libner A., (1997) A jak tutaj była wojna, Kielce 1997, S.15.
12. Wapniarski H., (2002) Regulamin życia więziennego, Warszawa 2002, S.72.
13. Woźniak J., (2002) Duszpasterstwo więzienne III Rzeczypospolitej, Warszawa 2002, S.159.
14. Pawlak K., (1999) Organizacja polskiego więziennictwa, w: Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988, Warszawa 1999, S.58.
15. Sempołowska S., (1960) W więzieniach, Warszawa 1960, S.68.
16. Wapniarski H., (1929) Regulamin życia więziennego, Warszawa 1929, S.119.
17. Urbański K., (1997) System penitencyjny II Rzeczypospolitej a więźniowie polityczni, Kielce 1997, S.39.
18. Maleszyk R., (2012) Więzienia wojskowe i areszty polowe na terenie okupacji austriackiej w latach 1914–1918, w: Przegląd Więziennictwa Polskiego, Warszawa, Nr 76–77, S.223.
19. Tygodnik Informacyjno–Społeczny (1931) Ziemia Sieradzka Nr 2–3 18 stycznia, S.7.
20. Pawlak K., (1999) Organizacja polskiego więziennictwa, w: Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988, Warszawa 1999, S.48.
21. Pawlak K., (1999) Organizacja polskiego więziennictwa, w: Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988, Warszawa 1999, S.58.
22. Gawkowski R., (2012) Sport w II Rzeczypospolitej, Warszawa 2012, S.42.
23. Grabowski H., (1990) Edukacja i wychowanie psychiczne, Kraków 1990, S.45.

Bryła M., doctoral student in the Institute of History, University of Rzeszow (Poland, Rzeszow), ivanna.luch@gmail.com

Religious practices among condemned and persons related to prisons during the Second Polish Republic (historical aspect)

The article focuses on the problem of pastoral care services offered to convicted persons and those related to prisons during the Second Polish Republic (II Rzeczpospolita). At that time priests had to visit the imprisoned, had to speak to them and they also had to teach religion at schools. Prisoners of other religious beliefs had the right to perform their religious practices. Those principles of religious activity were approved by the presidential decree in 1928, by regulations in 1931 and by the law in 1939. There are few documents in the acts of the Sambir prison, proving the respect to other religions and permitting religious practices. Every convicted prisoner had the right not only to religious practices, but also to personal contact with the priests of his religion.

There was a decree in the prison regulations that proclaimed: «Non of the prisoners has not to be forbidden to perform religious practices. All minors are to be taught religion in prisons for young offenders».

During the period of the Second Polish Republic much attention was paid not only to religion, but also to physical education of prisoners in penal institutions, where men and women were sentenced.

This article gives the information about the positive impact of sport on the youth development during the twenty years of the interwar period and the effectiveness of this method for the resocialization of convicted persons.

Keywords: *pastoral care, religious practices, prisoners, chaplains, services, a decree, the Second Polish Republic.*

Брилла М., докторант Інституту історії, Жешувський університет (Польща, Жешув), ivanna.luch@gmail.com

Релігійні практики серед осуджених та осіб, пов'язаних із в'язницями у II Речі Посполитій в історичному аспекті

Автор висвітлює проблеми душпастерства осуджених та осіб пов'язаних з в'язницями у II Речі Посполитій. До обов'язків священників у II Речі Посполитій входило обов'язкове відвідування в'язнів, проводити з ними бесіди, навчати релігії в школах. В'язні інших релігійних вірувань, також мали право на

безперешкодне виконання релігійних практик. Ці принципи релігійної діяльності були затверджені у розпорядженні президента РП у 1928 р., розпорядку у 1931 р. і законі у 1939 р. Серед актів Самбірської в'язниці містяться нечисленні документи, що свідчать про пошану до інших релігій та дозвіл на релігійні практики. Кожен в'язень мав право не тільки на релігійну практику, але й на безпосередній контакт зі священниками свого вірування.

У положеннях в'язниці був декрет: «Жодному в'язневі не можна відмовити у черпанні моральної та релігійної утіхи. У закладах для неповнолітніх в'язнів, усі неповнолітні повинні навчатися релігії». У період II Речі Посполитої, акцент робився не тільки на релігію, але й на фізичне виховання в'язнів у карних закладах, де відбували покарання чоловіки та жінки. У статті наведено інформацію щодо позитивного впливу спорту на молодь у двацятирічний міжвоєнний період та використання цього методу для ресоціалізації осуджених.

Ключові слова: душпастирство, релігійні практики, осуджені, капелани, сльозинія, декрет, II Річ Посполита.

* * *

УДК 911.3:338.48

Годя І. М.,
кандидат економічних наук, кафедра туристичної
інфраструктури і сервісу, факультет «Туризму»,
Ужгородський національний університет
(Україна, Ужгород), dz2352@gmail.com

Історія розвитку туризму Гуцульського краю кінця XIX – початку XX століть та сьогодення

Порівнюються тенденції розвитку туризму Гуцульщини в кінці XIX – на початку XX ст. і в сьогоденні умовах. Підкреслюється значна роль тогочасних етнографів у вивченні та популяризації минулого гуцулів, їх занять, побуту і звичаїв, розвитку туризму в регіоні. Зазначається, що динамічний розвиток туризму на Гуцульщині був перерваний Другою світовою війною, а його пожевлення зумовлене зростанням популярності у світі сільського зеленого туризму. Розкривається специфіка розвитку туризму в прикарпатській і закарпатській частинах Гуцульщини, робиться висновок, що в цілому Гуцульщина є унікальною територією з величезним потенціалом розвитку туризму на її теренах. Але проголошується застереження, що перспективи подальшого розвитку туризму в цьому неповторному краї вимагають, по-перше, створення нових ресурсів, а по-друге, більш раціонального використання старих.

Ключові слова: Гуцульщина, Прикарпаття, Закарпаття, рекреаційні ресурси, сільський зелений туризм, раціональне використання ресурсів.

Карпатський регіон є одним із провідних напрямів розвитку туризму (особливо – зимового) в Україні. Цей ринок туризму можна вважати олігополістичним: кількість гравців обмежена, доля на ринку курортів-лідерів – більше 40%. Ринок відрізняється еластичністю попиту – зростання цін не значно знижує потік туристів у зв'язку з високою привабливістю вітчизняних гірськолижних курортів через природно-кліматичні особливості розташування. Незважаючи на економічну кризу, значного падіння попиту не сталося, що свідчить про стабільність цього ринку і його стійкі темпи зростання [14].

Проблемам туризму в Карпатському регіоні присвячені роботи таких відомих науковців, як О. Бейдик, І. Бондарчук, І. Варивода, І. Зазгарська, Ю. Зінько, В. Кифяк, В. Клапчук, В. Кравців, О. Любіцева, Ф. Мазур, А. Мінц, М. Рибін, І. Рогач, М. Рутинський, Я. Тарас та ін. Проте в зазначених працях питання туризму на Гуцульщині зачіпаються лише побіжно. Натомість, підкреслює П. Масляк, існують думки, що найкраще у світі середовище для туризму об'єктивно знаходиться на Гуцульщині. Багато науковців, які вивчають рекреаційну географію Європи, стверджують, що цей регіон за всім комплексом рекреаційних умов і ресурсів є більш конкурентоспроможним за Польські Татри, Італійські Апенніні і навіть Австрійські Альпи [13, с. 162].

Варто зазначити, що Гуцульщину досліджували багато етнографів, учених, мистецтвознавців. Особливо інтенсивно дослідження проводились у кінці XIX – на початку XX ст. 3–поміж дослідників помітним вкладом відзначається український етнограф С. Витвицький, який найдетальніше висвітлював історичне минуле гуцулів, їх заняття, побут і звичаї. Етнографічна діяльність В. Шухевича та його монографія «Гуцульщина» були високо оцінені сучасниками. Велика заслуга І. Франка, В. Гнатюка у розробленні наукової програми комплексного підходу до вивчення етнографічних явищ, що мали велике практичне значення для численних збирачів. Результати вивчення народного ткацтва, зокрема килимарства, одягу, висвітлені в численних монографіях (Д. Гоберман, Ф. Ржегорж, С. Гаке, Р. Кайндль та ін.).

Мета статті – вивчення історії розвитку туризму Гуцульщини кінця XIX – початку XX ст. і сьогоденних змін, що відбулися на теренах регіону.

Гуцульщина, вважає Г. Гуменюк, – найбагатша історично-етнографічна область України з унікальною культурою, фольклором, декоративним і прикладним мистецтвом, яке віддзеркалює душу, побут, пристрасті, традиції та цінності народу, що становить неабиякий інтерес для вітчизняного та зарубіжного туриста. За умов прискореного науково-технічного прогресу, активних господарських змін навколишнього середовища і процесів урбанізації збереження цінних автентичної культури Гуцульщини і народних ремесел цього краю стає важливою умовою і запорукою їх збалансованого та ефективного соціально-економічного розвитку. Перспективність таких територій можлива завдяки розвитку різних видів туризму, зокрема етно- та екотуризму [3, с. 171].

Етнографічний район Гуцульщина знаходиться в Східних Карпатах і охоплює південно-східну, найвищу частину Українських Карпат у верхів'ях рік Бистриця Надвірянська, Тиса, Прут, Черемош, а також в Румунських Карпатах – верхів'я рік Тиси, Молдови і Сучави. Площа території Гуцульщини – 6,5 тис. км². В Україні гуцули заселяють територію в її крайній західній, прикордонній з Румунією частині, в межах найбільш віддалених від обласних центрів районів – Рахівського, Верховинського, Путильського, Надвірянського, Косівського та Яремчанської міської ради. Українська частина Гуцульщини займає площу 5,2 тис. км², що становить 80% загальної її площі [6, с. 81].

Традиційно на Гуцульщині виділяють три історико-географічні частини: Галицьку – в межах Івано-Франківської області (53% від території краю); Закарпатську – в межах Закарпатської області (30% від території краю) і Буковинську, яка входить до складу Чернівецької області, (17% від території краю) [11, с. 7].

Головна особливість гуцульського етнографічного району полягає в тому, що він розміщується виключно в горах (тобто вище 500 м н.р.м.), займаючи найвищу (максимальна висота г. Говерла – 2016 м. н.р.м.), переважно середньогірну (середні висоти 1000 м н.р.м і вище) південно-східну частину Українських Карпат.

Гірські ландшафти потребують від горян відмінної від жителів рівнинних територій системи